
**Materiały Fundacji „Nauka i Praca” im. Rektora Heliodora Świąćickiego
(1923–1952)
(P.I–3)**

Fundacja „Nauka i Praca” im. Rektora Heliodora Świąćickiego została utworzona 23 sierpnia 1923 r. z inicjatywy i ze środków rektora Uniwersytetu Poznańskiego prof. Heliodora Świąćickiego.

Celami działania tej instytucji były: wspieranie pracy naukowej poprzez udzielanie pomocy materialnej profesorom, docentom, asystentom i studiującej młodzieży szkół wyższych Rzeczypospolitej Polskiej, udzielanie pomocy materialnej mniej zamożnym studentom oraz udzielanie pomocy finansowej wdowom i sierotom po zmarłych profesorach i docentach polskich szkół akademickich.

Siedzibą fundacji był Poznań, a zarządzał nią dożywotni kurator. 23 sierpnia 1923 r. Heliodor Świąćicki na mocy sporządzonego przez siebie testamentu przekazał na własność Fundacji majątek ziemski Laski (powiat Kępno), nabyty uprzednio od Niemca Konrada von Loescha 14 sierpnia tegoż roku. Oprócz tego zasilił instytucję posiadanymi przez siebie papierami wartościowymi szacowanymi na ówczesną sumę 62.242 USD.

Rada Ministrów Uchwałą z 4 października 1923 r. zezwoliła na założenie Fundacji.

Pierwszym kuratorem został prof. Heliodor Świąćicki. Jego zastępcą został prezydent miasta Poznania Cyryl Ratajski a tegoż zastępcą prof. UP Adam Wrzosek. Po śmierci Heliodora Świąćickiego w październiku 1923 r., kuratorem został Cyryl Ratajski, a wicekuratorem prof. Adam Wrzosek.

Początkowo działalność Fundacji była hamowana przez brak spłaty wszystkich zobowiązań względem byłego właściciela majątku Laski. Dopiero w październiku 1937 r. udało się spłacić wszystkie wierzytelności.

Od początku swego istnienia do sierpnia 1939 r. instytucja wsparła finansowo wydawnictwa naukowe, stypendia dla niezamożnej młodzieży uczącej się w gimnazjach i studiującej, prace wykopaliskowe, m. in. na Ostrowie Lednickim i w Biskupinie. Dzięki wsparciu finansowemu Fundacji wydano m. in. *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej*, wydawnictwo „Badania Geograficzne”, czasopisma: popularnonaukowe „Z Otchłani Wieków” i naukowe „Przegląd Archeologiczny”. Fundacja była także organizatorem Muzeum Antropologiczno-Archeologicznego im. Rektora Heliodora Świąćickiego, zawierającego ok. 9000 artefaktów, które w 1934 r. ofiarowała Uniwersytetowi Poznańskiemu. Fundowano także stypendia dla studentów Uniwersytetu Poznańskiego (od 1937 r.) i Uniwersytetu Stefana Batorego (od 1939 r.). Z chwilą uiszczenia wszelkich zobowiązań fundacja wydatkowała średnio w roku około 20.000 złotych na cele statutowe.

W 1928 r. Fundacja pozyskała od prof. Adama Wrzoska w drodze darowizny 2 działki w Dębkach nad Bałtykiem i uruchomiła ośrodek rekreacyjny dla harcerzy i studentów Uniwersytetu Poznańskiego nazwany Domem Wakacyjnym dla Młodzieży im. Rektora Heliodora Świąćickiego.

Majątek Laski przed II wojną światową posiadał 1256 ha lasu z dużym tartakiem przez zbudowanym przez Fundację (lasy i tartak przynosiły rocznie do 100 tys. dochodu) przed i 1155 ha ziemi, w tym ornej 906,5 ha. Wartość majątku, według ostatniego przedwojennego bilansu, wynosiła przeszło 5 milionów zł.

Po wybuchu II wojny światowej działalność Fundacji została zawieszona. Majątek Laski został przejęty przez instytucje niemieckie. W październiku 1942 r. zmarł w Warszawie

dotychczasowy kurator Cyryl Ratajski. Po wznowieniu działalności Fundacji wiosną 1945 r. kuratorem został prof. Adam Wrzosek. Stanowisko wicekuratora objął w kwietniu 1950 r. prof. Witold Staniewicz.

Po ucieczce Niemców w styczniu 1945 r. z Lasek, majątek do kwietnia 1945 r. był wykorzystywany przez Armię Czerwoną, a następnie przeszedł pod zarząd Wojska Polskiego. Od listopada 1945 r. do początków lutego 1946 r. Laski były pod zarządem Powiatowego Urzędu Ziemskiego w Kępnie. Fundacji majątek został zwrócony w lutym 1946 r. Dekretem Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 30 kwietnia 1946 r. majątek został wyłączony od parcelacji, jednak bez lasu i tartaku, które zostały upaństwowione.

W kwietniu 1947 r. kurator prof. Adam Wrzosek wystąpił z prośbą do Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych o przekazanie na potrzeby Fundacji majątku Siemianice (powiat Kępno). Minister wydał zgodę w maju tegoż roku na wydzierżawienie majątku Uniwersytetowi Poznańskiemu, który z kolei przekazał nieruchomość w zarząd Fundacji z przeznaczeniem na ośrodek kultury rolnej. Przejęcie Siemianic od Zarządu Państwowych Nieruchomości Ziemskich nastąpiło w sierpniu 1947 roku.

Pomimo trudności związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej po wojnie, Fundacja nadal wspierała finansowo instytucje naukowe m. in. Polską Akademię Umiejętności, Polskie Towarzystwo Prehistoryczne, fundowała stypendia dla kształcącej się młodzieży i wspierała zasiłkami pracowników naukowych oraz wdowy i sieroty po zmarłych docentach i profesorach szkół wyższych.

W sierpniu 1949 r. na podstawie zarządzeń Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych (MRiRR) z dnia 3 grudnia 1948 r. oraz z dnia 1 lipca 1949 r. majątki Laski i Siemianice zostały przekazane pod zarząd Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR). Odwołanie na decyzję Ministerstwa wniesione przez kuratora prof. Adama Wrzoska we wrześniu 1949 r. nie zostało uwzględnione. Ostateczne przejęcie majątków przez PGR nastąpiło w październiku tegoż roku. Decyzja MRiRR praktycznie uniemożliwiła działalność statutową Fundacji.

Ostateczny kres działalności instytucji przyniósł dekret Rady Ministrów z 24 kwietnia 1952 r. *O zniesieniu fundacji* (Dz. U. RP nr 25, poz. 172), w wyniku którego jej majątek bez odszkodowania przeszedł na własność państwa. Pewną szansą na kontynuowanie działalności Fundacji było Zarządzenie Nr 11 Ministra Szkolnictwa Wyższego z 25 lutego 1953 r., w sprawie przekazania kierownikom jednostek podległych Ministrowi Szkolnictwa Wyższego uprawnień wynikających z art. 5 ust. 2, art. 7 i art. 8 dekretu z dnia 24 kwietnia 1952 r. *O zniesieniu fundacji*. Ministerstwo przekazało swe kompetencje w tym zakresie ówczesnemu rektorowi Uniwersytetu Poznańskiego prof. Jerzemu Suszce, który przejął majątek byłej Fundacji od kuratora prof. Adama Wrzoska na podstawie protokołu zdawczo-odbiorczego 5 kwietnia 1954 r. W ówczesnych realiach politycznych celów, dla których powołano Fundację nie dało się już realizować.

Materiały Fundacji „Nauka i Praca” zostały wydzielone z materiałów Adama Wrzoska (sygn. P.III–70) w 2017 r. (ks. nab. „B” 418). Zespół został uporządkowany przez Jarosława Matysiaka w 2025 r. Rozmiar zespołu wynosi 0,45 mb. Spuścizna zawiera materiały z lat 1923–1954. Została podzielona na 2 zasadnicze grupy, zgodnie z metodami porządkowania przyjętymi w Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie.

W grupie I liczącej 11 jednostek archiwalnych znajdują się archiwalia z lat 1923–1940. W pierwszej podgrupie składającej się z 5 jednostek archiwalnych (j. a.), zgromadzone są materiały dotyczące utworzenia fundacji, stypendiów, dofinansowania inicjatyw naukowych, działalności Domu Wakacyjnego dla Młodzieży im. Rektora Heliodora Święcickiego i budowy kościoła parafialnego w Laskach.

W podgrupie drugiej liczącej 6 j. a. znajdują się dokumenty finansowe i majątkowe oraz sprawozdania z doświadczeń rolniczych.

Grupa II liczy 19 j. a., składa się również z 2 podgrup i zawiera materiały z lat 1945–1954. W podgrupie pierwszej liczącej 5 j. a. znajdują się materiały działalności statutowej: zestawienia i wykazy wypłaconych stypendiów dla niezamożnej młodzieży oraz zasiłków dla pracowników naukowych, zapomogi dla wdów i sierot po profesorach, pokwitowania za otrzymane stypendia, zasiłki i zapomogi oraz korespondencja. Podgrupa druga zawiera 15 j. a. zawierających przeważnie dokumenty finansowe, gospodarcze i majątkowe: księgi kasowe, bilanse, rachunki, sprawozdania i spisy inwentarzy, materiały dotyczące wydzierżawienia majątku Siemianice oraz dokumentacja likwidacji instytucji. Podgrupę zamyka jednostka zawierająca pieczętki używane przez Fundację.

W PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu zespołowi nadano sygnaturę P.I–1. Inwentarz liczy 31 jednostek archiwalnych.

Źródła i bibliografia

1. Materiały Fundacji „Nauka i Praca” im. Rektora Heliodora Świąteczkiego Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu, P.I–3.
2. Materiały Heliodora Świąteczkiego, Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu, P.III–85.
3. Antczak S., *Fundacja „Nauka i Praca”. Testament ideowy i materialny Heliodora Świąteczkiego*, [w:] *Heliodor Świąteczki. W 90. rocznicę powstania Uniwersytetu Poznańskiego*, red. M. Musielak, Poznań 2009, s. 135–157.
4. Musielak M., *Heliodor Świąteczki (1854–1923)*, Poznań 2013, s. 195–208.
5. Rajski C., *Sprawozdanie Kuratora Fundacji „Nauka i Praca” imienia Rektora Heliodora Świąteczkiego za czas od 4 października 1923 do 30 czerwca 1938 roku*, Poznań 1946.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Działalność Fundacji w latach 1923–1939	1–11
A. Działalność statutowa	1–5
B. Finanse, majątek, produkcja rolna	6–11
II. Działalność Fundacji w latach 1945–1952	12–31
A. Działalność statutowa	12–16
B. Działalność gospodarcza, likwidacja Fundacji, pieczętki	17–31

I. DZIAŁALNOŚĆ FUNDACJI W LATACH 1923–1939

A. Działalność statutowa

1. Utworzenie Fundacji

Akt założenia, Statut, Uchwała Rady Ministrów w sprawie zatwierdzenia Fundacji, notatki, artykuły i wycinki prasowe, korespondencja
1923–1924, rkp., masz., druk., l., k. 100

2. Stypendia, dofinansowanie wydawnictw naukowych

Wnioski, prośby o zapomogi, pokwitowania, wykazy świadczeń, korespondencja
1923–1940, rkp., masz., druk., j. niem., pol., l., k. 182

3. Stypendia, zasiłki

Pokwitowania wypłaconych stypendiów i zasiłków, rachunki, korespondencja
1934–1940, rkp., masz., druk., j. niem., pol., l., k. 116

4. Dom Wakacyjny dla Młodzieży im. Rektora Heliodora Święcickiego w Dębkach pod Żarnowcem

Odpis rejestru notarialnego, umowa, kwity, rachunki, inwentarz,
fotografie, korespondencja
1924–1939, rkp., masz., druk., l. i sz., k. 72, fot. 2

5. Sprawa budowy kościoła w Laskach

Uchwała, memoriał, notatki, wycinek prasowy, korespondencja
1933–1939, rkp., masz., druk., j. niem., pol., l., k. 39, fot. 1

B. Finanse, majątek, produkcja rolna

6. Sprawa zwolnienia Fundacji od opłacenia podatku dochodowego

Korespondencja
1923–1924, rkp., masz., l., k. 7

7. Finanse

Książka kasowa, wykazy dochodów i wydatków, sprawozdania finansowe, bilans,
notatki, rachunki, korespondencja
1923–1940, rkp., masz., druk., l., k. 128

8. Pożyczka udzielona przez Polską Krajową Kasę Pożyczkową

Wyciągi bankowe, korespondencja
1923–1939, rkp., masz., l., k. 226

9. Sprawy hipoteczne

Odpis z księgi wieczystej, mapy powiatu kępińskiego oraz okolic Rychtała i
Byczyny (Pitschen), korespondencja
1:100 000
1930–1939, rkp., masz., druk., j. niem., pol., l. i sz., k. 39, 350x375 mm, 467x357 mm

10. Inwentarz należący do Fundacji

Spisy
1924–1935, rkp., masz., j. niem., pol., l. i sz., k. 45+fkp. 2

11. Doświadczenia rolnicze

Sprawozdanie
1938, l., k. 8

II. DZIAŁALNOŚĆ FUNDACJI W LATACH 1945–1952

A. Działalność statutowa

12. Stypendia, zasiłki

Zestawienia i wykazy wypłaconych stypendiów i zasiłków, korespondencja
1946–1952, b. d., rkp., masz., l., k. 163

13. Stypendia

Pokwitowania za przekazane stypendia uczniowskie
1947–1950, rkp., l., k. 95

14. Jw.
Pokwitowania za przekazane stypendia studenckie
1947–1948, rkp., l., k. 349
15. Jw.
Pokwitowania za przekazane stypendia studenckie
1949–1952, rkp., l., k. 418
16. Zapomogi dla pracowników naukowych i instytucji, zasiłki dla wdów i sierot
Listy personalne, pokwitowania, korespondencja
1948–1952, rkp., masz., l., k. 343

B. Działalność gospodarcza, likwidacja Fundacji, pieczętki

17. Posiedzenia Zarządu
Protokoły
1945–1950, rkp., sz., k. 10
18. Księga kasowa Fundacji
1946–1950, rkp., sz., k. 56
19. Działalność gospodarcza
Wypis z aktu notarialnego, protokoły, kwestionariusze, korespondencja
1945, rkp., masz., l., k. 48
20. Majątki Laski i Siemianice
Bilanse
1946–1948, rkp., l. i sz., k. 57
21. Działalność gospodarcza
Sprawozdania, pełnomocnictwa, plany zasiewów, korespondencja
1946, rkp., masz., masz. pow., l., k. 272
22. Wydzierżawienie majątku Siemianice na potrzeby Fundacji
Umowa dzierżawna, wykazy mebli i innych ruchomości, plany majątku,
korespondencja
1947–1948, rkp., masz., l., k. 80
23. Działalność gospodarcza
Rachunki, przewidywane przychody i rozchody, korespondencja
1947, rkp., masz., masz. pow., l., k. 242
24. Doświadczenia rolnicze
Notatki, wyniki
1947–1949, rkp., l. i sz., k. 31
25. Dożynki w Siemianicach
Wiersze okolicznościowe, telegram, fotografie
1947, 1948, rkp., masz., druk., l., k. 3, fot. 6
26. Działalność gospodarcza
Bilanse, rachunki, korespondencja
1948, rkp., masz., l., k. 293

27. Jw.

Sprawozdanie rachunkowe, protokoły, korespondencja
1949, rkp., masz., l., k. 265

28. Inwentarz należący do Fundacji

Spisy
1949, b. d., rkp., l., k. 37

29. Działalność gospodarcza

Rachunki, obliczenia, lista płac, notatki, korespondencja
1950–1952, b. d., rkp., masz., l., k. 128

30. Likwidacja Fundacji

Dziennik Ustaw RP, wykaz przedmiotów będących własnością fundacji, spisy, księga
dochodów i rozchodów, bilanse, rachunki, kwity depozytowe, korespondencja
1952–1954, rkp., masz., druk., l., k. 95

31. Pieczętki

6 sztuk